

# MATERIALITY



**IVETA ČERNÁ – IVO HAMMER**



VILA TUGENDHAT  
**TUGENDHAT HOUSE**  
**HAUS TUGENDHAT**

# VILA TUGENDHAT

ČERNOPOLNÍ 45, ČP. 620, BRNO-ČERNÁ POLE  
(DŘÍVE KATASTR HORNÍ A DOLNÍ CEJL)

STAVEBNÍK: FRITZ A GRETE TUGENDHATOVÍ

ARCHITEKT: LUDWIG MIES VAN DER ROHE, 1929–1930

## THE TUGENDHAT HOUSE

**ČERNOPOLNÍ 45, DISTRICT NO. 620, BRNO-ČERNÁ POLE  
(FORMERLY THE HORNÍ AND DOLNÍ CEJL CADASTRE)**

**INVESTOR: FRITZ AND GRETE TUGENDHAT**

**ARCHITECT: LUDWIG MIES VAN DER ROHE, 1929–1930**

Iveta Černá, Dagmar Černoušková

V letech 1929–1930 si novomanželé Fritz a Greta Tugendhatovi postavili v brněnské rezidenční čtvrti Černá Pole rodinný dům. Oba mladí lidé pocházeli z mimořádně finančně situovaných rodin, v jejichž majetku byly významné brněnské vlnářské a textilní továrny. Fritz Tugendhat (1895–1958) patřil již ke třetí generaci podnikatelů v oblasti textilní výroby a obchodu se sukrem. Tugendhatovi neměli vlastní podniky, ale byli spolumajiteli brněnských vlnářských továren Feldhendler et Co. a Max Kohn. Greta Tugendahtová (1903–1970), rozená Löw-Beerová (poprvé provdaná Weissová), pocházela z rozvětvené rodiny vlnářských průmyslníků. Na stavbě rodinného domu se dohodli budoucí manželé ještě před sňatkem, který uzavřeli v červenci 1928 v Berlíně. Exkluzivně položenou stavební parcelu s výhledem na město daroval nevěstě její otec Alfred Löw-Beer (darovací smlouva byla podepsána v březnu 1929). Byla to zadní horní část pozemku, který stoupal od rodinné Löw-Beerovy vily na ulici Drobného 22 k ulici Černopolní.

Brněnská architektura i její tvůrci byli na přelomu 20. a 30. let na evropské úrovni. Tugendhatovi uvažovali o tom, že projekt své vily objednájí u Ernsta Wiesnera, jednoho z nejrenomovanějších brněnských architektů. Oba je však okouzili berlínský dům historika umění Eduarde Fuchse z roku 1911 (původně dům obchodníka s uměním Huga Perlse), který paní Greta dobře poznala již za svého předchozího pobytu v Německu. Rozhodli se oslovit architekta tohoto domu, tehdy již známého umělce. Ludwig Mies van der Rohe (1886–1969) přijel do Brna v září 1928 a nadšen polohou stavební parcely s výhledem na město s jeho oběma dominantami, hradem Špilberkem a dómem sv. Petra a Pavla, ale i vynikající úrovní stavební produkce v Brně, odevzdal novomanželům hotový projekt na sklonku téhož roku. V červnu 1929 zahájila brněnská stavební firma Mořice a Artura Eislerových realizaci. Za rok a půl byla za autorova dozoru a za příspěvní rady domácích i zahraničních firem stavba dokončena a v prosinci 1930 se manželé Tugendhatovi nastěhovali.

Volně stojící třípodlažní vila je zasazená ve svažitém terénu. V prvním podlaží (suterén) je technické zázemí. Druhé podlaží (přízemí) tvoří především hlavní obytný a společenský prostor se zimní zahradou a dále kuchyně s příslušenstvím a místnostmi pro personál. Ve třetím podlaží (patro) je hlavní vstup z ulice, oddělený půlkruhovou stěnou schodiště z mléčného skla. Dále jsou zde pokoje rodičů, dětí a vychovatelky, příslušenství a rozlehlá terasa. Konstrukci omítnuté stavby tvoří ocelový skelet, železobetonové stropy a cihelné výplňové zdivo. Na terasách a schodištích je položen travertin. Subtilní nosné pilíře na půdorysu kříže mají v obytné části chromový kryt

In the years 1929 and 1930 the newly married couple Fritz and Grete Tugendhat built a single-family house in the Černá Pole residential district in Brno. Each of the young couple originated from extraordinarily wealthy families that owned prominent Brno wool and textile factories. Fritz Tugendhat (1895–1958) was already the third generation of entrepreneurs in textile manufacture and cloth trade. Although the Tugendhat family had no enterprises of their own, they co-owned the Brno wool factories Feldhendler et Co. and Max Kohn. Grete Tugendhat (1903–1970), née Löw-Beer (previously married Weiss), came from a widely-branched family of wool industrialists. The couple had agreed to build their own house already before the marriage contracted in July 1928 in Berlin. The bride acquired the exclusive building lot with a view of the city as a gift from her father Alfred Löw-Beer (the gift covenant was signed in March 1929). It was the upper rear portion of a property rising from the Low-Beer family villa at Drobného Street No. 22 towards Černopolní Street.

Brno's architecture and its representatives were up to European standards at the turn of the 1920's and the 1930's. The Tugendhat couple contemplated ordering the design for their villa from Ernst Wiesner, one of the most renowned Brno architects, but both were enchanted by the Berlin house of the art historian Eduard Fuchs, built in 1911 (originally owned by the art dealer Hugo Perls), a building Mrs. Grete had become familiar with during her previous stay in Germany. They decided to address the house's architect, at that time already a renowned artist. Ludwig Mies van der Rohe (1886–1969) arrived in Brno in September 1928. Enthusiastic about the situation of the building lot with a view of the city and its two landmarks, the Špilberk castle and the cathedral of St. Peter and St. Paul, as well as the excellent quality of development in Brno, he furnished the completed design to the newly weds at the end of the same year. In June 1929 the Brno building company of Mořic and Artur Eisler commenced implementation of the project. A year and a half later the building was completed under the supervision of the architect and with the involvement of a number of both domestic and foreign companies; the Tugendhat couple moved into the house in December 1930.

The freely standing three-floor villa is set in sloped terrain. Utility rooms are situated on the first floor (basement). The second floor (ground floor) comprises primarily the main living and social area with a winter garden, kitchen with accessories and rooms for the staff. The third floor (first storey) consists of the entry from the street separated by the semicircular milky glass wall of the stair-

s vysokým leskem. Jednotlivé funkční zóny obytné haly odděluje příčka z medově žlutého onyxu s bílou kresbou, který pochází z pohří Atlas v africkém Maroku a více než půlkruhová stěna z makassarového ebenového dřeva. Další oddělení prostor je možno dosáhnout zatažením bílými a černými sametovými závěsy a závěsy z šantungského hedvábí. V „plynoucím“ obytném prostoru dominovalo reprezentativní posezení před onyxovou stěnou s výhledem na zahradu. Ten skýtala i jídelna, vymezená křivkou z makassaru. Se zahradou mohl být interiér propojen spuštěním dvou velkých okeních tabulí. Za onyxovou příčkou pak byla pracovna s knihovnou a přilehlou zimní zahradou. Systém air condition: kombinace topení, větrání a zvlhčování, vysoký hygienický standard, elektromotorické spouštění oken, fotobuňka u vstupu aj. patřily k technickému vybavení domu, které bylo samo o sobě na svou dobu mimořádné.

Ludwig Mies van der Rohe navrhl se svými spolupracovníky Lilly Reichovou, Hermannem Johnem a Sergiem Ruegenbergem i vnitřní vybavení domu. Nábytek byl převážně z trubkové a pásové oceli a z ušlechtilého dřeva. Před onyxovou stěnou byla tři křesla typu „Tugendhat“ potažená stříbrošedou látkou, dvě křesla „Barcelona“ ve smaragdově zelené kůži a jeden chaise longue s rubínově červeným sametovým potahem. U kulatého jídelního stolu z černého hruškového dřeva to byly židle typu „Brno“ potažené bílým pergamemem. U psacího stolu dýhovaného makassarem byla dvě vyplétaná křesla typu „MR 20“. Většina kovového nábytku pocházela z Berlína, vestavěný nábytek byl vyroben převážně v brněnské firmě architekta Jana Vaňka Standard Bytová Společnost.

Neoddělitelnou součástí domu byla zahrada, kterou Mies van der Rohe navrhl spolu s brněnskou architektkou Gretou Roderovou-Müllerovou. Její velkou část tvořila zatravněná louka s několika solitérními stromy. Fasády byly porostlé a dům se „rozpouštěl“ v zeleni.

Uměnovědné výklady a interpretace nejen vily Tugendhat, ale Miesova díla vůbec, budou ještě dlouho vzrušovat generace historiků umění a teoretiků architektury. Doposud se téměř všichni shodli na tom, že podstatou stavby a poselstvím jejího tvůrce je vnitřní prostor obytné haly a její propojení s vnější přírodou. Jedním z východisek byly nepochybně myšlenky F. L. Wrighta. Jeho „open plan“ již na

case. It further contains the parents' and children's bedrooms, the nanny's room, accessories and a spacious terrace. The rendered structure has a framework of a steel skeleton, reinforced concrete pillars and brickwork filling. Travertine tiles are used in the terraces and staircases. The subtle carrier pillars arranged in a cross pattern have a high shone chrome coating in the residential areas. Different zones in the living hall are divided by honey-yellow onyx with white veins quarried from the Atlas Mountains in Morocco, and a more than semicircular wall of Macassar ebony. An additional division is possible by drawing white and black velvet curtains and curtains of Shandong silk. The "continual" living area was dominated by representative seating in front of the onyx wall with a view of the garden. There was also a view of the garden from the dining room defined by a Macassar curve. It was possible to merge the interior with the garden by pulling down two large window panes. Behind the onyx partition there was a cabinet with a bibliotheca and the adjacent winter garden. An air condition system: a combination of heating, ventilation and humidification, a high hygienic standard, electrically operated windows, photo cells at the entrance etc. were items in the utilities of the house that generally exceeded the contemporary standard.

Ludwig Mies van der Rohe with his colleagues Lilly Reich, Hermann John and Sergio Ruegenberg also designed the interior furnishing. The furniture was predominantly of tubular and band steel and noble wood. Three so-called "Tugendhat" chairs upholstered with silver grey fabric, two "Barcelona" chairs in emerald green leather and a chaise longue with ruby-red velvet upholstery were placed in front of the onyx wall. "Brno" chairs coated in white parchment accompanied the round dining table of black pear wood. Two "MR 20" wicker chairs stood at the desk veneered with Macassars. Most of the metal furniture came from Berlin, while the fitted furniture was predominantly manufactured in "Standard Bytová Společnost", a company of the architect Jan Vaněk in Brno.

The garden designed by Mies van der Rohe together with the Brno architect Grete Roder-Müller was an inseparable part of the house. A large part of the garden consisted of a grassed meadow with

Photo: David Židlický, 2008



přelomu 19. a 20. století poprvé odstranil čtyři zdi vymezující místnost a vznikl tak kontinuální prostor s vazbou na exteriér stavby. Sám Mies van der Rohe o brněnské vile téměř nic nenapsal, ale o její koncepci podrobně diskutoval se svými vzdělanými klienty. Světový názor a kulturní zázemí stavebníků i architekta si jistě vzájemně konvenovaly. Analogie brněnské vily s barcelonským pavilónem je ve smyslu inspirace stavebníků zavádějící, neboť Tugendhatovi plány pavilónu neznali.

Z filozofického hlediska poukazuje nejnověji Rostislav Švácha na hnutí německé katolické moderny, se kterým Mies navázal kontakty. K tomuto okruhu patřil filozof Romano Guardini, jedna z nejvýraznějších postav německého křesťanského personalismu. Mies se s Guardinim stýkal a jeho myšlenek se dotkla i paní Greta Tugendhatová, když mluvila o zvláštním klidu a osvobození v prostorách, které nemůže poskytnout uzavřená místnost. Guardini ve svých textech, které vznikaly současně s návrhem vily, poukazuje na to, že dobře vybudovaný niterný prostor má „stupně, které vedou do hloubky“. Právě tak se sestupuje do prostoru vily Tugendhat, jehož intimitu chrání strohá uliční partie domu. Vila Tugendhat není jen jedinečnou stavbou světového významu, ale i ukázkou zcela ojedinělé a neobvykle harmonické komunikace mezi stavebníkem, architektem a stavitelem.

Z dnešního pohledu se zdá téměř nepochopitelné, že tato výjimečná stavba od tehdy již renomovaného architekta, nebyla prakticky vůbec představena v soudobých architektonických časopisech. Polemická diskuse o brněnské vile proběhla v roce 1931 na stránkách berlínského časopisu Die Form a vedle kritiků architektury se jí zúčastnili i manželé Tugendhatovi, kteří zde obhájili i dnes často diskutovanou „každodennost“. Kritikové totiž vyslovili názor, že monumentální až patetický obytný prostor dovoluje jen jakési sváteční a výstavní bydlení. Tugendhatovi naopak vyjádřili absolutní uspokojení s variabilním a vzdušným prostorem, který lze jak v intimní rodinné atmosféře, tak i při společenských příležitostech jednoduše a účelně diferencovat. Nenucená domácí pohoda vyzařuje i z rodinných fotografií Fritze Tugendhata, který byl nadšeným foto a kino amatérem.

Snad jediné kladné hodnocení stavby v domácím tisku přinesl exkluzivní společenský časopis Měsíc, který vilu představil jako „jeden

several solitary trees. Façades were covered with plants and the house merged with the vegetation.

Art theory explanations and interpretations of not only the Tugendhat House, but Mies's work in general will continue to thrill whole generations of art historians and architecture theorists. There has been an almost complete consensus so far that the interior space of the living hall and its interconnection with the natural world outside are the substance of the structure and its creator's message. The ideas of F. L. Wright undoubtedly played a role in the concept. Already at the turn of the 19<sup>th</sup> and the 20<sup>th</sup> centuries, Wright's "open plan" for the first time ever eliminated the four walls that defined a room, creating a continuous space with a link to the structure's interior. Mies van der Rohe himself wrote almost nothing about the Brno Villa, but he thoroughly discussed the concept with his erudite clients. The investors' and the architect's view of the world and cultural backgrounds were certainly compatible. Any analogy of the Brno Villa with the Barcelona Pavilion is misleading in the context of the investors' inspiration, because the Tugendhat couple had not been acquainted with the pavilion design.

In philosophical terms, it was most recently Rostislav Švácha who referred to the German catholic Moderne movement with which Mies established contact. The circle included the philosopher Romano Guardini, one of the most distinctive figures of German Christian personalism. Mies maintained contact with Guardini and Mrs Grete Tugendhat too noticed his ideas when speaking about a special tranquillity and relief in spaces that can never be provided by a confined room. In his texts that came into being in parallel with the Villa's design, Guardini points to the fact that a well-built inner space has "steps that lead deep". And such is the descent into the space of the Tugendhat House whose privacy is protected by the austere street side. The Tugendhat House is not only a unique construction of global importance, but also an illustration of an entirely rare and unusually harmonic communication between the investor, the architect and the building contractor.

It seems almost incomprehensible from today's perspective that such a unique building from an already reputable architect almost entirely lacks presentation in the architecture magazines of the day. A discussion on the Brno villa took place in 1931 in the Berlin Die



Photo: David Židlický, 2008

z vrcholných projevů současné duševní i technické vyspělosti“. Kritické až odsuzující hodnocení vyšlo v časopise československého díla Žijeme a zaměřilo se především na sociální aspekty. Negativní postoje českých odborných kruhů jakoby předznamenaly nelehkou budoucnost vily i jejich obyvatel.

Necelých osm let bylo dopřáno rodině i domu klidné a neokázalé soužití. Kultivované postoje majitelů a noblesní prostředí nabídl soukromý kulturní salón, kde byla po roce 1933 podána nejednou pomocná ruka umělecké emigraci z Německa a kde se uskutečnilo velké setkání brněnské organizace Ligy pro lidská práva. Před nacisty emigrovali Tugendhatovi do Venezuely. Opuštěný dům zabralo v roce 1939 gestapo a během války jej využíval Walter Messerschmidt, ředitel Klöckwerke v Brně. Tehdy došlo patrně k největším stavebním zásahům – vestavba příček, zvýšení komína, zadržování průchodu na horní terasu aj.

Devastaci domu dovršila na sklonku války osvobozenecká vojska. V červenci 1945 se dostal objekt pod národní správu a válečné škody jen na interiérovém zařízení (tedy nikoli na samotné budově) byly vyčísleny na 300 000 korun. Od srpna 1945 do června 1950 byla ve vile soukromá škola rytmiky profesorky brněnské konzervatoře Karly Hladké. V říjnu 1950 byl dům převeden do vlastnictví Krajského národního výboru a byl využíván pro léčebný tělocvik a později pro rehabilitační středisko nedaleké Fakultní dětské nemocnice.

Do počátku 60. let se zásluhou architekta Františka Kalivody datují snahy o obnovu a využití vily pro kulturní účely. V roce 1963 byla stavba zapsána do Státního seznamu nemovitých kulturních památek. Díky Kalivodově osobní iniciativě byla v Brně uspořádána na přelomu let 1968–1969 výstava celoživotního díla Ludwiga Mies van der Rohe, během níž proběhla pracovní konference, na které mimo jiné vystoupila paní Greta Tugendahtová. V březnu 1970 se pak ještě v Brně konala celostátní vědecká konference o ochraně památek moderní architektury, kde o vile referoval opět F. Kalivoda. Nastupující normalizace však veškeré snahy o obnovu vily na dlouhou dobu zastavila.

V roce 1980 byl objekt převeden do majetku Národního výboru města Brna a v letech 1982–1985 proběhla celková obnova stav-

Forum magazine; apart from architecture critics, the Tugendhat couple participated in it and defended the "everydayness" that is frequently discussed even today. This was a response to the critics' opinion that monumental or even lofty residential space allows but for somewhat 'holiday' and display living. The Tugendhat couple on the contrary expressed absolute satisfaction with the variable and aerial space that can be simply and effectively differentiated both in the intimate family atmosphere and on social occasions. A spontaneous peaceful home is present in the family photographs of Fritz Tugendhat, a keen amateur photographer and filmmaker.

Perhaps the only positive evaluation of the building in the domestic press came from the exclusive social magazine Měsíc (Month) that introduced the Villa as "one of the peak displays of contemporary intellectual and technical progress". A critical, even condemnatory, summary was published in the magazine of Czechoslovak achievements Žijeme (Our Life) that focused in particular on social aspects. The negative attitudes of Czech professional circles seem to forecast the troubled future of the Villa and its inhabitants alike.

Less than eight years was afforded to the family and house for quiet and unpretentious coexistence. The cultured attitudes of the owners and the noble environment offered a private parlour where help was offered more than once after 1933 to artists emigrating from Germany and where a major session of the Brno League of Human Rights organisation took place. The Tugendhat couple escaped the Nazis by emigrating to Venezuela. The abandoned house was seized by the Gestapo in 1939; during the war it was used by Walter Messerschmidt, the Klöcknerwerke director in Brno. This was the time of probably the most significant structural alterations – building partitions, raising the chimney, walling the passage to the upper terrace, etc.

The devastation of the house was topped by the liberating troops at the close of the war. In July 1945 the building was put under national administration, and wartime damage to the interior furnishing alone (i.e. not the building as such) was evaluated at 300,000 crowns. From August 1945 to July 1950, the Villa housed the private school of eurhythmics of Karla Hladká, a professor at the Brno academy of music. In October 1950 the house was transferred to

Photo: David Židlický, 2008





Photo: David Židlický, 2008

by. Nedávno zpracovaný stavebněhistorický průzkum korigoval negativní postoje k této obnově, a projekt, který byl vypracován ve Státním ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů pod vedením architekta Kamila Fuchse, označil za velmi profesionální. V rámci tehdejších metodických postupů, stavebnětechnických a materiálových možností, které souvisely i s daným využitím objektu a soudobou společensko-politickou situací, se jednalo prakticky o záchranu tohoto výjimečného díla světové moderní architektury včetně unikátního technického zázemí.

Od roku 1994 je vila ve správě Muzea města Brna, které ji zpřístupnilo veřejnosti. V roce 1995 ji byl udělen statut Národní kulturní památky a v prosinci 2001 byla vila Tugendhat zapsána do Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.



Photo: David Židlický, 2008

the ownership of the Regional National Committee and used for therapeutic gymnastics; later it served as a rehabilitation ward of the nearby University Children's Hospital.

Attempts at restoration and use of the Villa for cultural purposes date back to the early 1960's on the initiative of the architect František Kalivoda. In 1963 the building was registered in the National List of Cultural Property. Thanks to Kalivoda's personal involvement, a summary exhibition of the entire work of Ludwig Mies van der Rohe was organised in Brno in late 1968 and early 1969, with a workshop that included an appearance by Mrs Grete Tugendhat. In March 1970, a national academic conference was held in Brno on the preservation of modern architectonic heritage; it was once again F. Kalivoda who presented a paper on the Villa. However the onset of Communist "normalisation" stopped all attempts at restoration for a long time to come.

The building was transferred to the ownership of the City of Brno National Committee in 1980 and an overall restoration took place between 1982 and 1985. A recently completed structural and historical survey revised the previous negative attitudes towards the said restoration and described as highly professional the design produced by the State Institute for the Restoration of Heritage Cities and Premises led by the architect Kamil Fuchs. Within the contemporary methodological procedures, structural, historical and material possibilities as well as the contemporary utilisation of the building and the general social and political situation, it essentially meant the rescue of this exceptional work of modern world architecture, including its unique utilities.

Since 1994 the Villa has been under the administration of the City of Brno Museum, which opened it to the public. In 1995 it was declared National Cultural Heritage and in December 2001 the Tugendhat House was registered in the UNESCO World Cultural Heritage List.